

Research Paper

Investigate the extent to which the concepts of leadership and responsibility are reflected in primary school textbooks Masoumeh kazemi¹, Shahram Ranjdoust^{2*}¹.PhD Student of Curriculum Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand.Iran.². Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran. *Corresponding author.**Article Info:**

Received: : 2022/12/24

Accepted: 2024/09/05

PP: 16

Use your device to scan and read the article online:

DOI:**10.22098/AEL.2022.11997.1204****Keywords:**

leadership, dimensions of responsibility, read books, content analysis, Shannon entropy

Abstract**Background and Objective:** The purpose of this study is to investigate the extent to which the concepts of leadership and responsibility are reflected in primary school textbooks.**Research methodology:** This study make use of a descriptive and content analysis type using "Shannon Entropy". The population includes all the books of the elementary school, the statistical sample of this research includes the books we read in the six grades of the elementary school in the year 2008-2019. The research tool was checklist and questionnaire. The unit of content analysis in this research is all the text of books, activities, pictures and questions directly or indirectly (their meaning) about each of the components of leadership and responsibility; is stated Then, the books to be read in the elementary school were studied deeply and purposefully, and the sentences containing the components and sub-components or having a concept similar to them were recorded. After collecting statistical samples, they were summarized, coded and categorized and finally processed. In this process, abundance distribution tables for each set of books and content units were counted and analyzed with Shannon's entropy method.**Findings:** The results showed that in the read books, after interpreting the data based on the obtained importance coefficient; In the content of the textbooks, let's read the moral-cultural dimension with the importance coefficient (0.206) in the first place, social-political and environmental dimensions (0.201) in the second place and the legal dimension with the importance coefficient (0.195).) has assigned the lowest priority among other dimensions of responsibility.**Conclusion:** It can be concluded that the coefficient of importance of the dimensions of leadership and responsibility in textbooks are not the same.

Citation: Ranjdoust S, (2024). Investigate the extent to which the concepts of leadership and responsibility are reflected in primary school textbooks . *Journal of Applied Educational leadership*.5(3),50-64.persian. <https://doi.org/10.22098/ael.2022.11997.1204>

*Corresponding author: Shahram Ranjdoust**Address:** Faculty of Curriculum Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran.**Tell:** 09122471780**Email:** Dr.Ranjdoust@gmail.com

Extended Abstract

Introduction:

In the educational system of Iran, the textbook and its content are a suitable medium and a useful tool for providing knowledge of leadership and management concepts, changing beliefs and attitudes, teaching skills, creating commitment and civil spirit in students and making them responsible. One of the preoccupations of most education and training systems in many countries of the world is the training of tomorrow's responsive and responsible managers. The studies and researches conducted in many developed and developing countries show that the education authorities in these countries are determined to train efficient and suitable managers by developing diverse educational programs. They put their actions and activities first. Therefore, due to the importance of this issue, the amount of attention paid to the dimensions and components of leadership and responsibility in elementary school books was studied and investigated. Bernard Burleson, who is one of the founders of the method of content analysis in an objective and quantitative way, defines and describes this method or technique as follows: "A technique of research in which the obvious content of communication is described objectively, regularly and quantitatively for the purpose of inference. In this way, the efforts made in the way of scientific analysis of the content of communication lead to the development and expansion of a technique whose main indicators are: objectivity, order, quantity and attention to the obvious content" Also, the method of content analysis is one of the methods that has been expanding rapidly in the last few decades (Holsti, 2021, Krippendorff, 1998). Leadership and responsibility is one of the important cultural and social goals of education, which is also emphasized in the teachings of Islam. The important goal of education for the education of future generations is to institutionalize the leadership and responsibility of people so that they can fulfill different responsibilities in their lives in the dimensions of society, family and themselves (Yagoubi, 2011). (Sobhaninejad, 2011) also mentions the types of responsibility as social, political, civil, cultural, religious, and environmental, and mentions its dimensions as cognitive, emotional, and functional. Also, the components of servant leadership include: service, humility, and humility, trustworthiness, altruism, interaction, balance, work and life, foresight and moralism. In reviewing the background of the research, various topics were related to the topic of leadership, but none of them were seen to directly analyze the content of the components of responsibility and leadership, so this issue as a research concern shows the importance and necessity of the above research, so the main research question This is: What are the structures of leadership and accountability in textbooks? Therefore, in this direction Farahani, (2021) conducted a research entitled and indicated that the content of the first year Persian textbooks, the highest coefficient of importance was dedicated to the variable of respect for the feelings of others (0.206) and the variable of moving responsibility and leadership from the family level to the community level (0.205), and the lowest coefficient of importance was dedicated to the variable of paying attention to wishes and opinions, surrounding people and lowering the level of self-centeredness (0.185). Isakhani, et al (2020) indicated that the hidden curriculum significantly related to and the sense of belonging to the school and the level of responsibility of the students.

Methodology:

The research method is of a qualitative type (content analysis and determination of the importance of each of the assumptions of the curriculum), the main stage of content analysis is the processing of message data, and the obtained information was analyzed by encoding the message and categorizing it. In this research, it is tried to process the results with a new method. This method is called Shannon Entropy, which processes data with a new perspective in content analysis. The statistical population for content analysis is all elementary course textbooks. In the review of the current situation, all the pages of the elementary school in the academic year 1400-1999 have been analyzed. In total, the number of pages of books to read in all six grades was 798 pages. Samples were the books to read in the sixth grade of elementary school in 2009-2019. The unit of content analysis in this research is all the text of books, activities, pictures and questions directly or indirectly (their meaning) about each of the components of responsibility and leadership; is stated Then, all the elementary school books were studied deeply and purposefully, and the sentences containing the components and sub-components or having a concept similar to them were recorded. After collecting the statistical samples, they were summarized, coded and categorized and finally processed. In this process, abundance distribution tables for each set book and content units have been counted and analyzed by Shannon's entropy method. The validity was such that the contents of the checklist reached the opinion of the professors according to the basic competencies, and its validity was confirmed after the corrective comments were applied. To estimate the reliability, the present books have been read five times and analyzed after complete mastery of the text. After that, with an interval of twenty

investigate the extent to which the concepts of leadership and responsibility are reflected in primary school textbooks

days, the books were analyzed again and the correlation coefficient was determined to be 72%. To analyze and determine the frequency of each component, both in general and in detail (according to the operational definition), the number of repetitions of each component was recorded and measured. And it was judged about the amount of addressing each of the leadership and responsibility components in the elementary school books.

Results:

Table 1: Normalized data (Pij), the amount of information load and the importance coefficient obtained from the books to be read in the elementary school based on the dimensions of responsibility

Coefficient of importance (wj)	Amount of information load (ej)	the sixth	the fifth	Fourth	Third	Second	First	Books
0.203	0.96	0.16	0.21	0.10	0.28	0.17	0.10	Socio-political
0.201	0.90	0.06	0.06	0.08	0.00	0.1	0.00	economical
0.206	0.97	0.27	0.21	0.36	0.26	0.26	0.10	Moral-cultural
0.195	0.92	0.03	0.00	0.04	0.04	0.01	0	legal
0.203	0.96	0.48	0.47	0.36	0.37	0.40	0.64	Environment

The results of Table 1 show; In the content of the textbooks, let's read the moral-cultural dimension with the importance coefficient (0.206) in the first place, social-political and environmental dimensions (0.201) in the second place and the legal dimension with the importance coefficient (0.195).) has assigned the lowest priority among other dimensions of responsibility.

Discussion and conclusion

Based on the analysis obtained from the content of Bakhanim books for six grades of elementary school, the total number of phrases, themes, images, activities and questions recorded and counted, the dimensions and categories in Bakhanim books for six grades of elementary school are 1413 units. has been Of these, socio-political dimension (257), economic dimension (94), ethical-cultural dimension (336), legal dimension (37) and environmental dimension (689) have been considered. In fact, the environmental dimension with 689 units is the most and the legal dimension is the least with 37 units. obtained significance; In the content of the textbooks, let's read the moral-cultural dimension with the importance coefficient (0.206) in the first place, social-political and environmental dimensions (0.201) in the second place and the legal dimension with the importance coefficient (0.195).) has assigned the lowest priority among other dimensions of responsibility and leadership. The main task of the school in the ethical and cultural dimension is to pay attention to individuality, teach tolerance and coexistence with others and respect them, and raise a generation with a set of general human values and principles. Based on the results of this research, respect for others, promotion of prayer, promotion of chastity culture and moral and cultural education, ethics, rule of law, supervision and control of school affairs are the components that monitor the cultural and moral dimension. The main task of the school in the moral and cultural dimension of responsibility is to pay attention to individuality, mutual respect and coexistence with others and to educate the young generation with a set of general human values and principles. The results of the studies, Karimi et al (2016)_ Augustiniene et al (2015) And Dementiy & Grogolev (2016)_ confirm the monitoring components of this dimension. According to the results of this research, the components of the legal dimension include; Observing social order, accepting justice, avoiding violation of society's laws, observing order and discipline, observing social order, following national laws and standards. The school is one of the

investigate the extent to which the concepts of leadership and responsibility are reflected in primary school textbooks

most sensitive and basic social institutions of any country, which plays a fundamental role in paying attention to the acceptance of justice, observing social order and avoiding violations of society's laws, education and control of society's people, and its only purpose It is not the teaching and learning of students. Based on the results of this research, it forms the components that look after the economic dimension, including saving and avoiding extravagance and economic culture. Economic growth is related to the improvement of public education, education changes people's values and attitudes, and this itself has a direct impact on the economic situation. Occupational and professional trainings are also effective in job efficiency and economic progress and in the whole type of education system and its goals, programs and facilities are also effective in the rate of economic growth.

Reference:

Dementiy, L.I & Grogoleva, O.Y. (2016). The structure of responsibility of preschool and primary school age children. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 233: 372-376 .
<http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.161>

Farahani. Sepideh (2021). Analysis of the content of primary school books based on social competence (social responsibility). Master's thesis. Al-Zahra University (S), Faculty of Educational Sciences and Psychology.(Persian)

Holsti, L.R. (2021). Content analysis in social sciences and humanities. Translator: Nader Salarzadeh Amiri (1400), 8th edition, Tehran: Allameh Tabatabai University.

Issa Khani, Atefeh (2019). The role of the hidden curriculum in the sense of belonging to the school and the responsibility of the male students of the first year of high school in Mohajeran (Master's thesis). Arak University, Faculty of Literature and Human Sciences.(Persian)

Karmi, Mohammad, Qalavandi, Hassan and Ghale-ay, Alireza (2016). The relationship between professional ethics, ethical leadership and social responsibility in schools of Kurdistan province. *Two quarterly scientific research journals of school management*. 5 (1): 20-40.[https:// doi.org/10.34785/J010.2021.252](https://doi.org/10.34785/J010.2021.252) .(Persian)

Krippendorff, Klaus (1998). Content analysis, methodological basics, translator: Hoshang Naibi (2016), Tehran: Ney Publishing.

Sobhaninejad, Mehdi and Ab Niki, Zahra (2011). Investigating the amount of attention paid to the components of social responsibility in the content of the new educational ideas program, Faculty of Educational Sciences and Psychology - theoretical high school curriculum in Iran in 2010-2012. *Al-Zahra University (S)*. 8(1).
<https://doi.org/10.22051/jontoc.2012.155>. (Persian)

Yaqoubi, Leila (2011). Investigating social responsibility in Islamic teachings and its educational implications for teachers (Master's Thesis). Allameh Tabatabai University.(Persian)

مقاله پژوهشی

بررسی انعکاس سازه رهبری و مسوولیت پذیری در آینه کتاب‌های درسی

معصومه کاظمی^۱، شهرام رنجدوست^{۲*}

- ۱- دانشجوی دکتری تخصصی برنامه ریزی درسی، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.
 ۲- دانشیار، گروه برنامه ریزی درسی، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران. نویسنده مسئول.

چکیده

مقدمه و هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی میزان انعکاس مفاهیم رهبری و مسئولیت‌پذیری در کتب دوره ابتدایی است.

روش شناسی پژوهش: این پژوهش از نظر ماهیت توصیفی و از نظر روش از نوع تحلیل محتوا با به کارگیری روش «آنتروپی شانون» است. جامعه آماری شامل کلیه کتاب‌های دوره ابتدایی است، نمونه آماری این پژوهش، شامل کتاب‌های بخوانیم شش پایه دوره ابتدایی در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ است. ابزار پژوهش چک لیست و فیش برداری بود. واحد تحلیل محتوا در این پژوهش، کلیه متن کتاب‌ها، فعالیت‌ها، تصاویر و پرسش‌های مستقیم یا غیرمستقیم (مفهوم آنها) درباره هر یک از مؤلفه‌های رهبری و مسئولیت‌پذیری می‌باشد؛ بیان شده است. سپس کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی به طور عمقی و هدفمند مطالعه شد و جملاتی که شامل مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های و یا دارای مفهومی شبیه به آنها بود، ثبت گردید. پس از گردآوری نمونه‌های آماری به خلاصه کردن، کدبندی و دسته‌بندی آنها اقدام شد و در نهایت پردازش شدند. در این فرآیند، جداول توزیع فراوانی به ازای هر کتاب تنظیم و واحدهای محتوا مورد شمارش و تحلیل با روش آنتروپی شانون انجام گرفت.

یافته‌ها: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم پس از تفسیر داده‌ها بر اساس ضریب اهمیت بدست آمده؛ نشان داد بعد اخلاقی- فرهنگی با ضریب اهمیت (۰/۲۰۶) در رتبه اول، بعدهای اجتماعی- سیاسی و محیط زیست (۰/۲۰۱) در رتبه دوم و بعد قانونی با ضریب اهمیت (۰/۱۹۵) کم‌ترین اولویت را در بین سایر ابعاد مسئولیت‌پذیری به خود اختصاص داده است.

بحث و نتیجه گیری: بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ضریب اهمیت ابعاد رهبری و مسئولیت‌پذیری در کتاب‌های درسی یکسان نیستند.

اطلاعات مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۵

شماره صفحات: ۱۶

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید:

DOI:

10.22098/AEL.2022.11

997.1204

واژه‌های کلیدی:

رهبری، مسئولیت‌پذیری، تحلیل محتوا، آنتروپی شانون

استناد: رنجدوست، شهرام؛ (۱۴۰۲) بررسی انعکاس سازه رهبری و مسوولیت پذیری در آینه کتاب‌های درسی. (ویژه نامه رهبری در آموزش عالی). فصلنامه علمی- پژوهشی رهبری آموزشی کاربردی، (۳)۵، ۶۴-۵۰.

*نویسنده مسئول: شهرام رنجدوست

نشانی: دانشیار، گروه برنامه ریزی درسی، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

تلفن: ۰۹۱۲۳۴۷۱۷۸۰

پست الکترونیکی: Dr.Ranjdoust@gmail.com

در نظام آموزشی کشور، کتاب درسی و مطالب آن، رسانه ای مناسب و مفید برای القای دانش در مورد مفاهیم رهبری و مدیریت، تغییر باورها و نگرش ها، مهارت های آموزشی، تعهد و روحیه مدنی در دانش آموزان و افزایش مسوولیت پذیری آنان است. ابزار یکی از کارکردهای اکثر سیستم‌های آموزشی و آموزشی در بسیاری از کشورهای جهان، آماده‌سازی مدیران پاسخگو و مسؤل فردا است. تحقیقات و مطالعات انجام شده در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که مسؤلان آموزشی این کشورها با تدوین برنامه‌های آموزشی و تربیتی متنوع، وظایف و فعالیت‌های خود را اولویت‌بندی می‌کنند و از توسعه مدیران مؤثر و مناسب اطمینان می‌دهند. لذا با توجه به اهمیت موضوع، میزان توجه به ابعاد و مولفه های رهبری و مسوولیت پذیری در کتب درسی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار گرفت. برنارد برلسون، یکی از بنیانگذاران روش تحلیل محتوا به صورت عینی و کمی، این روش یا تکنیک را اینگونه تعریف و توصیف می‌کند: «یک تکنیک پژوهشی که در آن محتوای آشکار ارتباطات به منظور استنتاج به صورت عینی و منظم و کمی توصیف می‌شود. بنابراین، تلاش های انجام شده در جهت تحلیل علمی محتوای ارتباطات منجر به طراحی و توسعه روش شناسی می‌شود که شاخص های اصلی آن عبارتند از: عینیت، نظم، کمیت و توجه به محتوای آشکار همچنین روش تحلیل محتوا یکی از روش هایی است که در چند دهه اخیر به سرعت رهبری و مسوولیت یکی از اهداف مهم فرهنگی و اجتماعی تعلیم و تربیت است که در تعالیم اسلام نیز بر آن تاکید شده است. هدف مهم آموزش برای تعلیم و تربیت نسل های آینده نهادینه سازی رهبری و مسوولیت پذیری در افراد برای ایفای مسوولیت های مختلف در زندگی خود در ابعاد اجتماعی، خانواده و خود است (Yagoubi, 2011). (Sobhaninejad, 2011) نیز انواع مسوولیت‌پذیری را به اجتماعی، سیاسی، مدنی، فرهنگی، دینی، زیست محیطی ذکر کرده و ابعاد آن را به بعد شناختی، عاطفی و عملکردی ذکر می‌کند همچنین مؤلفه‌های رهبری خدمتگزار شامل: خدمت رسانی، تواضع، فروتنی، قابلیت اعتماد، نوع‌دوستی، تعامل، تعادل، کار و زندگی، آینده نگری و اخلاق‌گرایی بودند.

در بررسی پیشینه تحقیق، موضوعات مختلفی با موضوع رهبری مرتبط است، اما هیچ موردی پیدا نکردیم که به طور مستقیم محتوای ساختارهای مسوولیت و رهبری را تجزیه و تحلیل کند. بنابراین این موضوع به عنوان یک دغدغه پژوهشی اهمیت داشته و اهمیت رهبری را نشان می‌دهد. در تحقیق فوق، سوالات اصلی تحقیق عبارتند از: ویژگی های رهبری و مسوولیت پذیری در برنامه درسی چیست؟ بنابراین در این راستا (Farahani, 2021) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتب دوره اول ابتدایی بر اساس توانمندی اجتماعی (مسوولیت‌پذیری اجتماعی)» انجام داد. نتیجه بررسی‌ها نشان داد که در محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره اول ابتدایی بیش‌ترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه احترام به احساسات دیگران (۰/۲۰۶) و مولفه انتقال حس مسوولیت‌پذیر و رهبری از سطح خانواده به سطح جامعه (۰/۲۰۵) بود و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه توجه به خواست و نظرات اطرافیان و پایین آوردن سطح خود محوری (۰/۱۸۵) بود.

(Isakhani, et al (2020) در پژوهشی با عنوان «نقش برنامه درسی پنهان در میزان احساس تعلق به مدرسه و مسوولیت‌پذیری دانش آموزان پسر دوره اول متوسطه شهر مهاجران» انجام دادند. نتایج نشان داد که برنامه درسی پنهان با احساس تعلق به مدرسه میزان مسوولیت‌پذیری دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. (Ahmadi Zamani et al (2018) عوامل مؤثر بر مسوولیت‌پذیری دانش‌آموزان بر اساس رساله حقوق امام سجاد (ع) را با تاکید بر نقش مدرسه» تبیین کرده‌اند و یافته‌ها نشان داده که به ترتیب نقش پرورشی و آموزشی با بیشترین اهمیت و تاکید از سوی متخصصان تعلیم و تربیت در کنار نقش سازمانی بر رهبری و مسوولیت‌پذیری دانش‌آموزان اثرگذار است. Reference:(2017 Anag et al در پژوهشی با عنوان «شناسایی مؤلفه‌های مسوولیت‌های اجتماعی مطلوب شناختی، عاطفی و عملکردی جهت برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی ایران» به این نتایج دست یافته که مؤلفه‌های مسوولیت اجتماعی مطلوب شناختی، عاطفی و عملکردی جهت برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی شامل مسوولیت‌پذیری اجتماعی، دینی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، زیست محیطی، شهروند اجتماعی، سازمانی و شغلی است. (Poodinhe et al (2016) پژوهشی با عنوان «شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مسوولیت اجتماعی مدرسه و بررسی آن‌ها در دو مدرسه راهنمایی دخترانه مشهد» انجام دادند.

یافته‌های این تحقیق نشان داد که ابعاد اخلاقی-فرهنگی، اجتماعی-سیاسی، اقتصادی، حقوقی، و زیستی به عنوان مهمترین ابعاد مسوولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه ارائه شده است. در نتیجه ۱۱۱ جزء به عنوان بخش‌های مسوولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه شناسایی و یافت شدند. نتایج تحقیق در دو مدرسه که با هدف بررسی چگونگی دستیابی به مسوولیت اجتماعی انجام شد، نشان داد که ابعاد اجتماعی-سیاسی، اخلاقی، فرهنگی و حقوقی بیشتر از جنبه های زیست محیطی و اقتصادی است. [Dementiy & Grogolev \(2016\)](#) در پژوهشی با عنوان « ساختار مسوولیت‌پذیری کودکان پیش دبستانی و مدارس ابتدایی» انجام دادند. هدف اصلی مطالعه، تعیین تفاوت‌های مربوط به سن (سطح مسوولیت‌پذیری) و همچنین بیان و مقایسه اجزای رفتاری، عاطفی و شناختی مسوولیت در گروه‌های سنی است. نتایج نشان داد که دوره سنی در مورد حساسیت نسبت به مسوولیت‌پذیری به عنوان یک ویژگی شخصیتی مطرح است. [\(2015\)](#) [Augustiniene et al](#) پژوهشی با عنوان «مسوولیت اجتماعی جامع مدرسه: دیدگاه معلم» برای ارائه جامع مسوولیت اجتماعی مدرسه از دیدگاه معلم انجام داد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مدارس مشارکت‌کننده در تحقیق با جامعه مرتبط هستند، اعضای جامعه مدرسه می‌دانند که مدارس می‌توانند دانش را برای توسعه پایدار از طریق مسوولیت اجتماعی، مانند بازیافت زباله و پروژه های زیست محیطی توسعه دهند که از طریق سخنرانی‌ها و اقدامات حفاظت از محیط زیست انجام می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق از نوع کیفی است (تحلیل محتوا و تعیین اهمیت هر یک از مفروضات برنامه درسی)، گام اصلی تحلیل محتوا، پردازش داده-های پیام است که با کدگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به دست آمده تجزیه و تحلیل شدند. در این تحقیق تلاش شده تا یافته‌ها با روشی جدید پردازش شود. این روش آنتروپی شانون است که در بحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید داده‌ها را پردازش می‌کند.

جامعه آماری برای تحلیل محتوا، تمام کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بودند. با بررسی وضعیت موجود مشخص شد که کلیه صفحات دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۴۰۰ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. در مجموع تعداد صفحات کتاب‌های بخوانیم هر شش پایه ۷۹۸ صفحه بود. نمونه آماری این پژوهش کتاب‌های بخوانیم شش پایه دوره ابتدایی در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ بود. واحد تحلیل محتوا در این پژوهش، کل متن کتاب‌ها، تمرین‌ها، تصاویر و سوالات به طور مستقیم یا غیرمستقیم (معنای آنها) در مورد هر یک از مولفه های مسوولیت و رهبری است. سپس تمام کتاب‌های دبستان با دقت مطالعه شد و جملاتی نوشته شد که حاوی مواد و مواد جانبی یا مفهومی مشابه آنها باشد. پس از جمع آوری نمونه های آماری، خلاصه، کدگذاری، دسته بندی و در نهایت پردازش شدند. در این فرآیند جداول توزیع فراوانی برای هر مجموعه کتاب و واحدهای محتوا با روش آنتروپی شانون شمارش و تجزیه و تحلیل شد. ارتباط به حدی بود که محتوای چک لیست به ادراک اساتید از شایستگی های اصلی رسید و روایی آن پس از اعمال نظرات اصلاحی تأیید شد. برای ارزیابی پایایی، این کتاب‌ها پنج بار خوانده شد و پس از آگاهی کامل از متن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سپس کتابها مجدداً با فاصله ۲۰ روز تجزیه و تحلیل شدند و ضریب همبستگی ۷۲٪ بدست آمد. برای تجزیه و تحلیل و تعیین فراوانی وقوع هر جزء، چه به صورت کلی و چه به صورت خاص (همانطور که به صورت عملیاتی تعریف شده است)، تعداد تکرارهای هر جزء ثبت و اندازه گیری شد. همچنین میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های رهبری و مسوولیت‌پذیری در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی مورد ارزیابی قرار گرفت. آمار توصیفی برای تجزیه و تحلیل داده‌های استخراج شده استفاده شد. ابتدا جدول یا چک لیستی در رابطه با عناصر رهبری و مسوولیت ایجاد شد. برای جمع‌آوری داده‌ها، تعداد وقوع هر جزء در قالب واحد تحلیل متن، سؤال، فعالیت و تصویر شمارش و در جدول مناسبی ثبت شد. سپس از آمار، توزیع فراوانی و درصد برای تعیین استفاده شد. همچنین برای آزمایش اهمیت هر عنصر از آنتروپی شانون استفاده شد و اهمیت هر عنصر و وزن هر داده مشخص شد. آنتروپی به میزان عدم قطعیت در توزیع احتمال اشاره دارد. ایده اصلی در این رویکرد این است که هرچه گسترش مقادیر شاخص بیشتر باشد، شاخص اهمیت بیشتری دارد. برای استفاده از این روش ابتدا پاراگراف، موضوع و تصویر محتوای کتاب‌های

درسی بخوانیم دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌ها در قالب فراوانی شمارش شد، در ادامه با استفاده از آنتروپی شانون وزن هر شاخص با توجه به اهمیت هر عنصر مشخص شد.

یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی و تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل محتوا روشی مناسب برای کشف و توصیف اطلاعات است. که می‌تواند ابزار قدرتمندی برای تعیین هویت نویسنده و همچنین برای بررسی روندها و الگوهای موجود در اسناد باشد. تحلیل محتوا بسیار فراتر از شمارش کلمات است و مبنای کدگذاری و دسته‌بندی داده‌ها این روش را غنی و معنادار کرده است است & (Allo Jafarian Ardakhani (2015): Estemler (2001) Kingos (2008). با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل اسناد علمی (مرور مقالات علمی پژوهشی و پایان‌نامه‌ها) مسوولیت‌پذیری دانش آموزان در پنج بعد اجتماعی-سیاسی؛ فرهنگی-اخلاقی، زیستی، قانونی و اقتصادی در مجموع ۸۵ مولفه استخراج شد، که در جدول زیر به آن اشاره شده است.

جدول ۱: ابعاد و مولفه‌های مسوولیت‌پذیری و رهبری دانش‌آموزان در برنامه درسی دوره ابتدایی

ردیف	ابعاد	مولفه‌ها
۱	اجتماعی-سیاسی	فرد کارآمد، صفات انسانی، مسوولیت فردی، مسئول و منظم، روحیه تعهد، تعهد اجتماعی، رشد قابلیت‌ها و مهارت‌ها، مشارکت فعال و داوطلبانه در فعالیت‌های جامعه، درک معضلات اجتماعی، نقش آفرینی در فرآیند زندگی، مقاومت فرد، تصمیم‌گیری مناسب، رشد انسان‌ها، آگاهی در انتخاب، ایجاد نظم و انضباط، وظایف فردی، سازگاری با مردم، همکاری و همدلی با مردم، روحیه همکاری، مسئول در مقابل مشکلات جامعه، ارزش‌های دموکراتیک، آگاهی قوانین حاکم بر جامعه، پذیرش و محقق ساختن انتظارات جامعه، خودآگاهی، شکوفایی استعدادها، رشد و توانمندی در مهارت‌های زندگی، مشارکت گروهی و کار تیمی، قابل اعتماد بودن، احترام به حقوق دیگران، کشف استعدادها،
۲	اخلاقی- فرهنگی	آگاهی شهروندان، انسجام اجتماعی، انجام فعالیت‌های شخصی و اجتماعی، مسوولیت مالی یا اخلاقی، مسوولیت احساس تعهد، رعایت معیارها و هنجارها، توجه به تفاوت‌های فردی، خودسازی و رشد فردی، تقویت و توسعه جنبه‌های تربیتی و اخلاقی، تعهد درونی، شناخت حقوق اولیه انسانی، از خودگذشتگی و ایثار، هدفمند بودن آفرینش انسان، هدایت و ولایت، بندگی خداوند، نظارت وجدان، تقویت اعتقاد به ارزش‌های اسلامی، تفکر انتقادی، تبعیت از قوانین و اصول شهروندی، حقوق مساوی تمام اقشار، احترام به میراث و ارزش‌های فرهنگی، پابندی به ارزش‌ها و هویت ملی، آگاهی به وظایف دینی، پذیرش عواید رفتاری، افزایش عزت نفس، عدالت و انصاف در روابط، تقویت آداب و سبک زندگی، فرهنگ نیکوکاری و تعاون، ارتقای سطح اخلاقی جامعه، تحکیم فضائل اخلاقی،
۳	اقتصادی	درک مفاهیم و مسائل اقتصادی، صرفه‌جویی در منابع و انرژی، مصرف بهینه و دوری از اسراف
۴	زیستی	حفظ طبیعت و محیط زیست، نگهداری از منابع و محیط زیست، استفاده صحیح از منابع، روحیه شادابی و نشاط، ارتقای بهداشت روانی، ملاحظات زیست محیطی،

رعایت نظم اجتماعی، پذیرش عدالت، اجتناب از تخلف در قوانین جامعه، رعایت نظم و انضباط، رعایت نظم اجتماعی، پیروی از فواین و استانداردهای ملی

سه مرحله اصلی تحلیل محتوا عبارتند از: ۱- آماده‌سازی و سازماندهی (مرحله قبل از پیام)، ۲- بررسی مواد (پیام)، ۳- پردازش نتایج (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۰).

در این پژوهش پس از مطالعه و بررسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌ی نگرش جامع مسوولیت‌پذیری، فهرستی از انواع مسوولیت‌پذیری و مولفه‌های آن استخراج شد. و به تعدادی از صاحب‌نظران و متخصصان این حوزه عرضه شد؛ پس از چندین مرتبه اصلاح و بررسی، این نتیجه بدست آمد که انواع و ابعاد و مولفه‌های مسوولیت‌پذیری قابل بررسی در محتوای برنامه درسی را می‌توان به پنج بعد و سه مقوله تقسیم کرد که عبارتند از: اجتماعی- سیاسی؛ فرهنگی- اخلاقی، زیستی، قانونی و اقتصادی؛ مقوله‌های سه‌گانه شامل: شناختی، عاطفی و عملکردی می‌باشد. شایان ذکر است در مسیر بررسی منابع مسوولیت‌پذیری؛ برای آشنایی با ابعاد و مولفه‌های مسوولیت‌پذیری، ابزار چک لیست پژوهش به تعدادی از صاحب‌نظران و متخصصان حوزه علوم تربیتی عرضه و توسط ایشان مورد تایید قرار گرفت. به دلیل آنکه در بررسی منابع موجود، منابع یا پژوهش‌های چندانی به طور مستقیم به مولفه‌های «رهبری و مسوولیت‌پذیری» نپرداخته بودند. به ناچار از مولفه‌های مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شد و پس از چندین بار بررسی، پردازش، ادغام و اصلاح مولفه‌ها توسط متخصصان نهایتاً ۸۵ مولفه مطابق با جدول ۱ تنظیم شد. در نهایت داده‌های پژوهش مطابق با روش آنتروپی شانون تبدیل به داده‌های بهنجار شده (Pij) شد؛ در گام دوم، بار اطلاعاتی داده‌ها استخراج شد و سپس در نهایت براساس مرحله‌ی سوم روش آنتروپی شانون، ضریب اهمیت اطلاعات استخراج شده نیز تعیین شدند، تا به این صورت معین شود که در مجموع بیش‌ترین میزان توجه و اهمیت، به کدام یک از ابعاد مسوولیت‌پذیری اختصاص یافته است.

در تحلیل کتاب‌های دوره ابتدایی، هر یک از کتاب‌ها به میزان متفاوتی به مولفه‌های مطرح در ابعاد پنج‌گانه رهبری و مسوولیت‌پذیری توجه شده است. در جداول زیر مجموع فراوانی و درصد‌های مربوط به مولفه‌های استخراج شده مرتبط با ابعاد مسوولیت‌پذیری متناسب با سه مقوله شناختی، عاطفی و عملکردی در کلیه کتاب‌های مورد بررسی به تفکیک هر کتاب آمده است، که به شرح زیر است:

جدول ۲: مجموع فراوانی و درصد مولفه‌های مطرح در ابعاد و مقوله‌های جامع مسوولیت‌پذیری و رهبری در محتوای کتاب‌های بخوانیم دوره

ابتدایی

نام کتاب	مقوله‌های جامع مسوولیت‌پذیری								
	ابعاد مسوولیت‌پذیری		شناختی		عملکردی		عاطفی		مجموع
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
کتاب بخوانیم	اجتماعی- سیاسی	۲۸	۱۷/۶۱	۱۸	۱۳/۰۴	۲۲	۱۵/۱۷	۶۸	۱۵/۳۸
اول ابتدایی	اقتصادی	۸	۵/۰۳	۷	۵/۰۷	۸	۵/۵۲	۲۳	۵/۲۰
	اخلاقی- فرهنگی	۲۵	۱۵/۷۲	۲۳	۱۶/۶۷	۱۹	۱۳/۱۰	۶۷	۱۵/۱۶
	قانونی	۰	۰	۲	۱/۴۵	۰	۰	۲	۰/۴۵
	محیط زیست	۹۸	۶۱/۶۴	۸۸	۶۳/۷۷	۹۶	۶۶/۲۱	۲۸۲	۶۳/۸۰

مجموع	۱۵۹	۳۵/۹۷	۱۳۸	۳۱/۲۲	۱۴۵	۳۲/۸۱	۴۴۲	%۱۰۰
اجتماعی- سیاسی	۱۷	۱۷/۸۹	۱۳	۱۷/۳۳	۱۰	۱۵/۸۷	۴۰	۱۷/۲
اقتصادی	۱۲	۱۲/۶۳	۷	۹/۳۳	۵	۷/۹۴	۲۴	۱۰/۳
اخلاقی- فرهنگی	۲۲	۲۳/۱۶	۱۹	۲۵/۳۳	۲۰	۳۱/۷۵	۶۱	۲۶/۲
دوم ابتدایی	۲	۲/۱۱	۱	۱/۳۳	۰	۰	۳	۱/۳
قانونی								
محیط زیست	۴۲	۴۴/۲۱	۳۵	۴۶/۶۷	۲۸	۴۴/۴۴	۱۰۵	۴۵/۱
مجموع	۹۵	۴۰/۷۷	۷۵	۳۲/۱۹	۶۳	۲۷/۰۴	۲۳۳	%۱۰۰
اجتماعی- سیاسی	۲۴	۳۱/۵۸	۲۰	۲۵/۹۷	۱۵	۲۴/۵۹	۵۹	۲۷/۵۷
اقتصادی	۴	۵/۲۶	۲	۲/۶۰	۵	۸/۲۰	۱۱	۵/۱۴
سوم ابتدایی	۱۹	۲۵	۲۰	۲۵/۹۷	۱۶	۲۶/۲۳	۵۵	۲۵/۷۰
اخلاقی- فرهنگی								

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، مجموع عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های ضبط و شمارش شده ابعاد و مقوله‌ها در کتاب‌های علوم شش پایه دوره ابتدایی ۱۴۱۳ واحد بوده است. از این میان در ۶ پایه تحصیلی جمعاً، بعد اجتماعی- سیاسی (۲۵۷)، بعد اقتصادی (۹۴)، بعد اخلاقی- فرهنگی (۳۳۶)، بعد قانونی (۳۷) و بعد محیط زیست (۶۸۹) واحد، توجه شده است. در واقع بعد محیط زیست با ۶۸۹ واحد بیشترین و بعد قانونی با ۳۷ واحد کمترین، توجه را به خود اختصاص داده است. با توجه به نتایج جدول ۴- از مجموع ۴۴۲ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه اول ابتدایی، ۶۸ فراوانی (۱۵/۳۸٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۲۳ فراوانی (۵/۲۰٪) به بعد اقتصادی، ۶۷ فراوانی (۱۵/۱۶٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۲ فراوانی (۰/۴۵٪) به بعد قانونی و ۲۸۲ فراوانی (۶۳/۸۰٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۴۴۲ فراوانی مطرح شده؛ ۱۵۹ فراوانی (۳۵/۹۷٪) به مقوله شناختی، ۱۳۸ فراوانی (۳۱/۲۲٪) به مقوله عملکردی و ۱۴۵ فراوانی (۳۲/۸۱٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری توجه کرده است. از مجموع ۲۳۳ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه دوم ابتدایی، ۴۰ فراوانی (۱۷/۲٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۲۴ فراوانی (۱۰/۳٪) به بعد اقتصادی، ۶۱ فراوانی (۲۶/۲٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۳ فراوانی (۱/۳٪) به بعد قانونی و ۱۰۵ فراوانی (۴۵/۱٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۲۳۳ فراوانی مطرح شده؛ ۹۵ فراوانی (۴۰/۷۷٪) به مقوله شناختی، ۷۵ فراوانی (۳۲/۱۹٪) به مقوله عملکردی و ۶۳ فراوانی (۲۷/۰۴٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری توجه کرده است. از مجموع ۲۱۴ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه سوم ابتدایی، ۵۹ فراوانی (۲۷/۵۷٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۱۱ فراوانی (۵/۱۴٪) به بعد اقتصادی، ۵۵ فراوانی (۲۵/۷۰٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۹ فراوانی (۴/۲۱٪) به بعد قانونی و ۸۰ فراوانی (۳۷/۳۸٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۲۱۴ فراوانی مطرح شده؛ ۷۶ فراوانی (۳۵/۵۱٪) به مقوله شناختی، ۷۷ فراوانی (۳۵/۹۸٪) به مقوله عملکردی و ۶۱ فراوانی (۲۸/۵۰٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری و رهبری توجه کرده است. از مجموع ۲۲۹ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه چهارم ابتدایی، ۳۴ فراوانی (۱۴/۸۵٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۱۹ فراوانی (۸/۳۰٪) به بعد اقتصادی، ۸۳ فراوانی (۳۶/۲۴٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۱۰ فراوانی (۴/۳۷٪) به بعد قانونی و ۸۳ فراوانی (۳۶/۲۴٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۲۲۹ فراوانی مطرح شده؛ ۸۲ فراوانی (۳۵/۸۱٪)

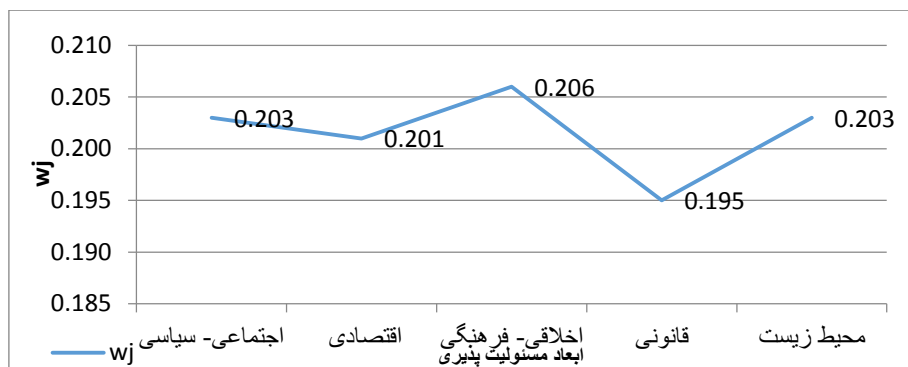
به مقوله شناختی، ۸۰ فراوانی (۳۴/۹۳٪) به مقوله عملکردی و ۶۷ فراوانی (۲۹/۲۶٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری توجه کرده است. از مجموع ۱۷۱ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه پنجم ابتدایی، ۳۶ فراوانی (۲۱/۰۵٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۱۰ فراوانی (۵/۸۵٪) به بعد اقتصادی، ۳۶ فراوانی (۲۱/۰۵٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۹ فراوانی (۵/۲۶٪) به بعد قانونی و ۸۰ فراوانی (۴۶/۷۸٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۱۷۱ فراوانی مطرح شده؛ ۶۹ فراوانی (۴۰/۳۵٪) به مقوله شناختی، ۴۲ فراوانی (۲۴/۵۶٪) به مقوله عملکردی و ۶۰ فراوانی (۳۵/۰۹٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری توجه کرده است. از مجموع ۱۲۸ مورد؛ عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های مندرج در کتاب بخوانیم پایه ششم ابتدایی، ۲۰ فراوانی (۱۶/۱۳٪) به بعد اجتماعی- سیاسی، ۷ فراوانی (۵/۶۵٪) به بعد اقتصادی، ۳۴ فراوانی (۲۷/۴۲٪) به بعد اخلاقی- فرهنگی، ۴ فراوانی (۳/۲۳٪) به بعد قانونی و ۵۹ فراوانی (۴۷/۵۸٪) به بعد محیط زیست اشاره شده است. همچنین از مجموع ۱۲۴ فراوانی مطرح شده؛ ۵۸ فراوانی (۴۶/۷۷٪) به مقوله شناختی، ۱۸ فراوانی (۱۴/۵۲٪) به مقوله عملکردی و ۴۸ فراوانی (۳۸/۷۱٪) به مقوله عاطفی مسوولیت‌پذیری توجه کرده است. در تحلیل محتواهای رایج فراوانی‌ها شمارش می‌شود اما در روش آنتروپی شانون باید داده‌های به دست آمده بهنجار شود. این روش دقت ریاضی بالایی دارد و اطلاعات بیش‌تری را در مورد تفسیر داده‌ها ارائه می‌کند. بنابراین، ابتدا داده‌های برحسب ابعاد پنج‌گانه و شش پایه ابتدایی بهنجار شدند، پس از آنکه با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون داده‌ها نرمال‌سازی شد، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هریک از مؤلفه‌ها استخراج شد. لازم به ذکر است در تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی ضریب اهمیت (Wj) و یا وزن بار اطلاعاتی هر چقدر بیشتر باشد حاکی از این است که، در کتب درسی ابعاد مسوولیت‌پذیری مورد توجه و اهمیت قرار گرفته و اهمیت خاصی به بعد مورد نظر داده است. و برعکس هر چقدر ضریب اهمیت و یا وزن بار اطلاعاتی کمتر باشد نشان دهنده این است که کتب درسی به این بعد نپرداخته و یا کم اهمیت واقع شده است.

جدول ۳: مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت حاصل از کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی براساس ابعاد مسوولیت-Pij داده‌های بهنجار شده

پذیری

کتاب/ابعاد	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	مقدار بار اطلاعاتی (ej)	ضریب اهمیت (wj)
اجتماعی- سیاسی	۰/۱۵	۰/۱۷	۰/۲۸	۰/۱۵	۰/۲۱	۰/۱۶	۰/۹۶	۰/۲۰۳
اقتصادی	۰/۰۵	۰/۱	۰/۰۵	۰/۰۸	۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۹۵	۰/۲۰۱
اخلاقی- فرهنگی	۰/۱۵	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۳۶	۰/۲۱	۰/۲۷	۰/۹۷	۰/۲۰۶
قانونی	۰	۰/۰۱	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۳	۰/۹۲	۰/۱۹۵
محیط زیست	۰/۶۴	۰/۴۵	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۴۷	۰/۴۸	۰/۹۶	۰/۲۰۳

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد؛ در محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم دوره ابتدایی بعد اخلاقی- فرهنگی با ضریب اهمیت (۰/۲۰۶) در رتبه اول، بعدهای اجتماعی- سیاسی و محیط زیست (۰/۲۰۱) در رتبه دوم و بعد قانونی با ضریب اهمیت (۰/۱۹۵) کم‌ترین اولویت را در بین سایر ابعاد مسوولیت‌پذیری به خود اختصاص داده است.

نمودار ۱: ضریب اهمیت ابعاد مسوولیت‌پذیری در کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی

براساس ضرایب اهمیت به‌دست آمده از جدول ۳ و با توجه به نمودار شماره ۱، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به بعد اخلاقی- فرهنگی (۰/۲۰۶) و کم‌ترین ضریب اهمیت مربوط به بعد قانونی (۰/۱۷۴) است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ضریب اهمیت ابعاد مسوولیت-پذیری در کتاب‌های درسی بخوانیم دوره ابتدایی یکسان نیستند.

بحث و نتیجه گیری

براساس تحلیل دست آمده از محتوای کتاب‌های بخوانیم شش پایه دوره ابتدایی، مجموع عبارات، مضمون‌ها، تصاویر، فعالیت و پرسش‌های ضبط و شمارش شده ابعاد و مقوله‌ها در کتاب‌های بخوانیم شش پایه دوره ابتدایی ۱۴۱۳ واحد بوده است. از این میان به بعد اجتماعی-سیاسی (۲۵۷)، بعد اقتصادی (۹۴)، بعد اخلاقی- فرهنگی (۳۳۶)، بعد قانونی (۳۷) و بعد محیط زیست (۶۸۹) واحد، توجه شده است. در واقع بعد محیط زیست با ۶۸۹ واحد بیش‌ترین و بعد قانونی با ۳۷ واحد کم‌ترین، توجه را به خود اختصاص داده است، پس از تفسیر داده‌ها و محاسبه‌ی ضریب اهمیت در مرحله سوم آنتروپی شانون، بر اساس ضریب اهمیت به‌دست آمده؛ در محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم دوره ابتدایی بعد اخلاقی- فرهنگی با ضریب اهمیت (۰/۲۰۶) در رتبه اول، بعدهای اجتماعی- سیاسی و محیط زیست (۰/۲۰۱) در رتبه دوم و بعد قانونی با ضریب اهمیت (۰/۱۹۵) کم‌ترین اولویت را در بین سایر ابعاد مسوولیت‌پذیری ورهبری به خود اختصاص داده است.

مهمترین وظیفه مدرسه از نظر دیدگاه اخلاقی- فرهنگی توجه و در نظر گرفتن فردیت، آموزش مدارا و همزیستی و احترام به دیگران و تربیت نسلی با مجموعه ارزش‌ها و اصول عام انسانی است. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش احترام به دیگران، ترویج نماز، ترویج فرهنگ عفاف و و تربیت اخلاقی و فرهنگی، اخلاق مداری، قانون مداری، نظارت و کنترل امور مدرسه مولفه‌های ناظر بر بعد فرهنگی و اخلاقی می‌باشند. کار اصلی مدرسه در بعد اخلاقی و فرهنگی مسوولیت‌پذیری توجه به فردیت، احترام متقابل و همزیستی با دیگران و تربیت نسل جوان با مجموعه ارزش‌ها و اصول عام انسانی است. نتایج مطالعات (Karimi et al (2016), (2015)

Augustiniene et al (201) و Admiral & Levkhorst (201) موید مولفه‌های ناظر بر این بعد هستند. با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش مولفه‌های ناظر بر بعد قانونی شامل؛ رعایت نظم اجتماعی، پذیرش عدالت، اجتناب از تخلف در قوانین جامعه، رعایت نظم و انضباط، رعایت نظم اجتماعی، پیروی از قوانین و استانداردهای ملی می‌باشد. مدرسه از جمله حساس‌ترین و اساسی‌ترین نهادهای اجتماعی هر کشوری محسوب می‌شود، که نقش اساسی در توجه به پذیرش عدالت، رعایت نظم اجتماعی و اجتناب از تخلف در قوانین جامعه، تربیت و کنترل افراد جامعه دارد و تنها هدف آن آموزش و درس خواندن دانش‌آموزان نیست. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش مولفه‌های بعد اقتصادی مشتمل بر صرفه جویی و پرهیز از اسراف و فرهنگ‌سازی اقتصادی، می‌باشند. رشد اقتصادی دارای ارتباط با ارتقای آموزش عمومی است، آموزش و پرورش منجر به ایجاد تحول در ارزش‌ها و دیدگاه و طرز تلقی افراد می‌شود که این به نوبه خود تاثیر مستقیمی بر وضعیت اقتصادی می‌گذارد. آموزش‌های شغلی و تخصصی نیز در اثربخشی شغلی و پیشرفت اقتصادی و در کل نوع نظام آموزشی و اهداف و برنامه‌ها و امکانات آن نیز در ارتقای رشد اقتصادی اثرگذار هستند. نتایج پژوهش (Amini et al (2012) با نتایج این پژوهش همسو می‌باشد. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، ارتقای مهارت‌های فیزیکی، سلامت روان و فردی دانش‌آموزان، توجه به مسائل زیست-

محیطی و بهداشت محیطی و زیباسازی فضای فیزیکی مدارس از مولفه‌های بعد مسوولیت‌پذیری زیست‌محیطی می‌باشند. با توجه به اینکه اسلام از فرهنگ بسیار غنی برخوردار است و همچنین با توجه به اینکه آموزش یکی از مهم‌ترین مولفه‌های اثرگذار بر توسعه و پایداری هر کشور است، انجام اقداماتی در خصوص افزایش آگاهی محیط زیستی ضروری است. ترویج اخلاق و آداب و رسوم زیست محیطی، بهداشتی و زیست محیطی و همچنین حفاظت از محیط زیست و بهداشت و مشارکت فعال در امر آموزش و تغییر در نظام آموزشی دانش‌آموزان در آموزش و پرورش ضمن آنکه در سند تحول تاکید شده است، علاوه بر آن محیط تربیتی از نظر تقویت نعمت خدادادی قوت و سلامت جمعی ذکر شده است، بنابراین باید بر اساس اصول برگرفته از اسلام به نیازهای جسمی و روحی خود و جامعه پاسخ دهد. نتایج پژوهش (Augustiniene et al (2015) و Ackley et al (2009) با نتایج این پژوهش همسویی دارند. مبتنی بر یافته‌های پژوهش حاضر، بعدهای اخلاقی- فرهنگی، اجتماعی- سیاسی، زیست محیطی مسوولیت‌پذیری دانش‌آموزان مهمتر از ابعاد اقتصادی و قانونی دانسته شده است و به نوعی می‌توان گفت که ابعاد اقتصادی و قانونی مورد غفلت واقع شده‌اند. دیویی نیز بر ماهیت اخلاقی و اجتماعی مدارس تأکید و عقیده داشت مدرسه باید نمونه کوچکی از جامعه بزرگتر باشد Palmer, Bresler & Cooper (2001) در حالی که نتایج پژوهش (Sobhaninejad & Abniki (2011) بیانگر آن هستند که لازم و ضروری است به انواع مسوولیت‌های اجتماعی و بعدهای آنها توجه شود. قصور و ناتوانی و دم پرداخت محتوای کتاب‌های درسی به هریک از ابعاد گفته شده، منجر به آن خواهد شد که مخاطب برنامه آمادگی لازم برای انجام رفتار مبتنی بر مسوولیت‌پذیری در جامعه و زندگی را کسب ننماید. با توجه به نیازهای دانش‌آموزان برای حضور در جامعه، پیشنهاد می‌شود در طراحی و تدوین کتاب‌های درسی مساله آموزش مسوولیت‌پذیری بیشتر از گذشته مد نظر قرار گیرد، علاوه بر آن، پیشنهاد می‌شود در طراحی و تدوین محتوای برنامه درسی، برنامه‌ریزان به آموزش انواع و ابعاد مسوولیت‌پذیری و مولفه‌های آن توجه لازم را داشته باشند و محتوای انتخابی در راستای ارتقای انواع و ابعاد مختلف مسوولیت‌پذیری در دانش‌آموزان باشد و در برنامه‌ریزی آموزشی دوره ابتدایی، به گونه‌ای عمل کنند که فرصت تمرین عملی مسوولیت‌پذیری و رهبری در محیط مدرسه برای دانش‌آموزان فراهم شود.

ملاحظات اخلاقی

تمامی اصول اخلاقی در مقاله حاضر مد نظر قرار گرفته است و همه شرکت کنندگان در تحقیق با هدف پژوهش و مراحل اجرای آن آشنا شدند و از محرمانه ماندن اطلاعات خودشان نزد پژوهشگر اطمینات حاصل کردند..

حامی مالی

این مقاله هیچگونه حامی مالی نداشته است.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات و اعلام نویسندگان مقاله حاضر هیچ نوع تعارضی در منافع ندارد.

Reference:

- Amini, Mohammad; Rahimi, Hamid; Salehi, Masoumeh and Mousavi, Samia (2012). Evaluating the level of responsibility of Kashan University students. Culture in Islamic University. 2(3): 271-297. <https://sid.ir/paper/236967/en>.(Persian)
- Amini, Ibrahim; Mousavi and Hosseini, Ali-Akbar (۲۰۱۰). Islamic culture and religious teachings of the third guide. Tehran: Publishing of Iran textbooks. (Persian)
- Abbaszadeh Behestani, Mohammad (۲۰۱۱). Evaluating the content of social studies textbooks of guidance course based on fostering types of responsibility and general culture from the point of view of Khoi city teachers (Master's Thesis). Allameh Tabatabai University. (Persian)
- Ahmadi Zamani, Zahra; Gudarzi, Akram and Niko, Dayalmeh (2018). Explaining the factors affecting students' responsibility (based on Imam Sajjad's treatise on law with an emphasis on the role of the school). Quarterly journal of practical issues of Islamic education and training. 2(11): 65-98. <https://sid.ir/paper/261775/en>. (Persian)
- Anq, Mahin, Natghi, Faiza, Qaltash, Abbas. (2017). Identifying the components of desirable cognitive, emotional and functional social responsibilities for the social studies curriculum of Iran's elementary school, Educational Leadership and Management Quarterly, Volume, 12, Number, 4. <https://civilica.com/doc/1847679> (.Persian)
- Ackley, C. R. (2009). Leadership in green schools: School principals as agents of social responsibility. Dissertation of Ph.D. Level. The University of Pennsylvania State.
- Augustiniene, A. Jociene, J. & Minkute-Henrickson, R. (2015). Social responsibility of a Comprehensive school: Theoretical insights of Its Modelling. International Journal on Global Business Management & Research, 3(2), 23-41.
- Bahrami, Fatemeh, Malekian, Hossein, and Abedi, Mohammad Reza (2015). Comparison of strategies for increasing responsibility among middle school students in Isfahan city. Doctrine, -(17), 45-48. <https://sid.ir/paper/498487/fa>.(Persian)
- Dementiy, L.I & Grogoleva, O.Y. (2016). The structure of responsibility of preschool and primary school age children. Procedia Social and Behavioral Sciences, 233: 372-376 . <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.161>
- Farahani. Sepideh (2021). Analysis of the content of primary school books based on social competence (social responsibility). Master's thesis. Al-Zahra University (S), Faculty of Educational Sciences and Psychology.(Persian)
- Fathi Vajargah,K, Islami, Masoumeh (۲۰۰۸). Investigating the amount of attention paid to peace education in the primary school curriculum from the perspective of education experts, curriculum planning experts and primary school teachers in Tehran. Educational Innovations Quarterly, 25(7): 49-76. SID. <https://sid.ir/paper/75607/fa>. (Persian)
- Holsti, L.R. (2021). Content analysis in social sciences and humanities. Translator: Nader Salarzadeh Amiri (1400), 8th edition, Tehran: Allameh Tabatabai University.
- Hosseini Qomi, Tahereh (2011). Responsibility in students. Journal of Educational Development, 8(2): 16-19 .(Persian)
- Issa Khani, Atefeh (2019). The role of the hidden curriculum in the sense of belonging to the school and the responsibility of the male students of the first year of high school in

- Mohajeran (Master's thesis). Arak University, Faculty of Literature and Human Sciences.(Persian)
- Izadi, S, Ph.D, M.Azizi Shamami, (2010). Citizenship knowledge and social responsibility among students in the process of globalization, *Journal of Curriculum Studies*, 4(15), 60. magiran.com/p848922. <https://sid.ir/paper/565850/en>. (Persian)
- Karmi, Mohammad, Qalavandi, Hassan and Ghale-ay, Alireza (2016). The relationship between professional ethics, ethical leadership and social responsibility in schools of Kurdistan province. Two quarterly scientific research journals of school management. 5 (1): 20-40. <https://doi.org/10.34785/J010.2021.252>. (Persian)
- Krippendorff, Klaus (1998). Content analysis, methodological basics, translator: Hoshang Naibi (2016), Tehran: Ney Publishing.
- Poodinhe, Marzieh (2016). Identifying the dimensions and components of school social responsibility and studying it in two girls' secondary schools in Mashhad (Master's thesis). Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Psychology and Educational Sciences. <https://doi.org/10.22108/nea.2019.111790.1253>. (Persian)
- Sobhaninejad, Mehdi and Ab Niki, Zahra (2011). Investigating the amount of attention paid to the components of social responsibility in the content of the new educational ideas program, Faculty of Educational Sciences and Psychology - theoretical high school curriculum in Iran in 2010-2012. Al-Zahra University (S). 8(1). <https://doi.org/10.22051/jontoe.2012.155>. (Persian)
- Sarmad, Venus; Bazargan, Abbas and Hejazi, Elaha (2007). Research methods in behavioral sciences, Tehran, Age Publications. 15th edition
- Suri, Ahmad and Karmi, Zabihullah (2013). Investigating the relationship between the dimensions of responsibility and the performance of the KUP commanders in Ardabil province. *Police Management Studies*, 9(4): 623-645. <https://civilica.com/doc/131568> (Persian)
- Sobhani-Najad, Mehdi; and Fardanesh, Hashem. (۲۰۰۱). Social responsibility in the current curriculum of elementary school in Iran. *School magazine*. 4(1): 95-114. <https://sid.ir/paper/7100/fa>. (Persian)
- Vitto, John. M. (2003). Relationship - driven classroom management: strategies that promote student's motivation. Thousand Oaks, Calif: Corwin Press; London: Sage .
- Yaqoubi, Leila (2011). Investigating social responsibility in Islamic teachings and its educational implications for teachers (Master's Thesis). Allameh Tabatabai University. (Persian)